

УДК 261.8

ПРОБЛЕМА ХРИСТИЯНСЬКОГО ЕКУМЕНІЗМУ І ПРИРОДА ГРОМАДЯНСЬКОЇ РЕЛІГІЇ

Головко Л.В. (м. Запоріжжя)

Анотація

Секуляризація, процеси, пов'язані з науково-технічною революцією, соціалізацією особи, глобальні проблеми сучасності, міжконфесійні і міжетнічні конфлікти є динамічними факторами, які впливають на екуменічну ситуацію і засвідчують, що Церква не буде мати достатнього впливу в світі доти, доки вона буде розділеною. Екуменічний рух є одним з важливіших процесів, які відбуваються в сучасному релігійному житті. В статті розглядаються і аналізуються питання, які стосуються суті і причин кризи релігії і вияву кризи релігії; структури і завдань екуменічного руху; екуменічної екклезіології і біблійного екуменізму; особливостей громадської релігії.

Secularization and processes connected with scientific and technical revolution and socialization of the person, global problems of the present, interconfessional and interethnic conflicts are dynamic factors which influence on ecumenical situation and testify, that the church will not have sufficient influence in the world until will be divided. Ecumenical movement is one of the major processes who occur{happen} in a modern religious life.

In article questions which essences and the reasons of crisis of religion concern are considered and analyzed; displays of crisis of religion; structures and problems ecumenical movements; ecumenical ecclesiology and bible ecumenism; searches of uniform divine service; features of civil religion.

Ключові слова

БОГОСЛУЖІННЯ, ГРОМАДЯНСЬКА РЕЛІГІЯ, РЕЛІГІЯ, БІБЛІЙНИЙ ЕКУМЕНІЗМ, ЕКУМЕНІЗМ, ЕККЛЕЗІОЛОГІЯ, СЕКУЛЯРИЗАЦІЯ

Вступ

Радикальні соціальні перетворення, викликані революціями і встановленням тоталітарних режимів, насамперед, комуністичних, істотно обмежили і навіть звели нанівець сферу діяльності церковних установ. Насильницькі методи ідеологічного тиску, насадження державою, яка по суті була знаряддям комуністичної партії, не стільки атеїзму, скільки примітивного безбожництва, виховали індивідуальними до релігії цілі покоління. Цей світоглядний індивідуалізм залишається основною причиною безпорадності і неусвідомленого ставлення значної частини сучасної молоді в нових незалежних демократичних країнах до вибору релігії, робить її легкою здобиччю активної проповідницької кампанії різних неорелігій - як неохристиянських, так і неорієнталістських й неоязичницьких.

Важливою причиною загальної кризи релігії була науково-технічна революція, яка викликала класичне ставлення до традиційної релігійної картини світу, релігійного традиціоналізму в цілому, стимулювала поширення секуляризаційних тенденцій в світі. Традиційні форми захисту і обґрунтування релігії, розроблені в епоху неподільного її панування, коли науці відводилась роль служниці релігії, виявилися недостатнім і малоефективним перед новими висновками й аргументами науки, швидким технічним процесом. Це не могло не похитнути світоглядні основи релігії.

Нарешті, третя причина кризи релігії - загальний культурний процес людства, який серйозно обмежує вплив релігії на духовне життя. Різке зростання впливу на людей засобів масової комунікації (насамперед телебачення) сприяло виробленню у молоді індиферентного ставлення до релігії як до форми духовної діяльності. Різко зросла кількість людей, які воліли задовольняти свої духовні потреби не в церкві або релігійній спільноті, а поза ними. Релігійні форми духовного життя, що склалися у минулому столітті і розраховані на людей іншого інтелектуального рівня й емоційного настрою, ніж наш сучасник, дедалі більше втрачають свою привабливість. Самі релігійні діячі з тривогою констатують, що неухильно зростає кількість людей, які швидше воліють переглядати телевізійні програми, відвідувати масові спортивні і культурні видовища, ніж церковні богослужіння. Щоб мати повніше уявлення про кризу релігії і церкви, треба розглянути найбільш значні і характерні вияви її у сучасному житті. Серед них можна позначити, насамперед, поступове звільнення від впливу релігії і церкви суспільного й особистого життя. Це явище відоме під назвою **секуляризація** (від лат. *Secularis* - світський) набуло нині масового характеру і має явно виражену тенденцію до подальшого збільшення. Помітно скоротилася кількість країн, які зберігають релігію як державну ідеологію. Допускають контроль церкви над шкільною освітою та іншими сферами суспільної діяльності громадян. Втратила колишній вплив, а то й просто анульована духовна цензура церкви в галузі науки й культури. **Секуляризується** також і побутовий уклад життя, менш сприятливий до змін, ніж інші соціальні сфери. Спостерігається зниження рівня релігійності та ступеня релігійної активності. Дедалі більше віруючих, завдяки зростанню своєї соціальної активності і під впливом секулярних тенденцій суспільного розвитку, хоч і не поривають своїх зв'язків з релігією, але перестають бути глибоко віруючими людьми. Серед інших причин загальної кризи релігії можна назвати ще й такі, як скорочення відтворення релігії в нових поколіннях, а також гостра нестача осіб, які бажають стати професійними служителями культу. Маємо очевидний дефіцит кадрів духовенства.

Усі ці прояви загальної кризи релігії і церкви викликають закономірну тривогу релігійних авторитетів всього світу, змушують їх докладати зусилля, щоб запобігти подальшому розвитку кризових явищ,

а також привертають увагу зі сторони сучасних релігієзнавців, що і підтверджує актуальність теми цієї статті.

Предметом дослідження є екуменічний рух як один із найважливіших процесів, які відбуваються у сучасному релігійному житті.

Мета статті полягає в аналізі питань які стосуються суті, причин та вияву кризи релігії; структури і завдань екуменічного руху; екуменічної еклезіології і біблійного екуменізму; пошуків єдиного богослужіння.

Дослідження проблеми

Проблема християнського екуменізму та природа громадської релігії. Екуменічний рух є одним з важливіших процесів, які відбуваються в сучасному релігійному житті. Термін «екуменічний» (грец. oikumene - всесвіт, населений світ) мав і охоплює широке значення. Проте в ХХ ст. його почали переважно вживати для позначення руху за об'єднання християнських церков, який координує Всесвітня Рада Церков. Започаткований на Единбурзькій всесвітній місіонерській конференції в 1910 р., він набув нових форм і спрямованості від 1948 р., коли було створено Всесвітню Раду Церков (ВРЦ), до якої увійшла переважна більшість протестантських, а також православних і старокатолицьких церков. **Екуменічний рух** підтримують, насамперед, протестантські об'єднання: методисти, баптисти та ін. релігійні організації, які дотримуються містичної і есхологічної орієнтації, наголошують на винятковості своєї віри і місії, залишаються в межах місцевого і вузько конфесійного спілкування та негативно ставляться до ідеї християнської єдності. Останнім часом спостерігається певна переорієнтація у ставленні до екуменізму в п'ятдесятництві і адвентизмі: мають місце переговори їх з ВЦР, вступ до окремих латиноамериканських п'ятдесятницьких деномінацій. Керівним органам екуменічного руху доводиться мати справу з різного роду християнськими об'єднаннями, насамперед з інтеграцією їх на рівні міжнародної конфесійності і міжконфесійними об'єднаннями в національних масштабах однієї країни. До релігійних об'єднань першого рівня відносяться такі міжнародні протестантські організації, як Лютеранська всесвітня федерація, Методистська всесвітня рада, Пресвітеріанський всесвітній альянс та інші, а також англіканські (ламбетські) конференції. Другий рівень - різні об'єднання типу «національних рад церков». Серед них такі відомі, як Національна рада церков Христа в США, Британська рада церков.

Християнський екуменізм відчуває вплив процесів інтеграції і диференціації в нехристиянських конфесіях, зокрема в ісламі та буддизмі, які привели до утворення Всесвітнього Братства буддистів та різних міжнародних ісламських об'єднань - всесвітньоісламського конгресу, Академії ісламських досліджень при Аль-Асхарі та ін.

Теологи-екуменісти переосмислюють окремі релігійні положення і водночас захищають традиційні богословські ідеї. Головним їх завданням є створення якоїсь єдиної теології, своєрідної теоретичної платформи для об'єднання християнських церков. Проте утворення

Всесвітньої Ради Церков не привело до ліквідації віросповідних відмінностей між релігійними організаціями, які увійшли до неї, але процес інтеграції в церковному житті сприяли певному повороту богословських дослідженнях. Це проявляється в русі «від сектантського до католичного» ставлення до Святого письма, опрацюванні загальної «єкуменічної екклезіології», пошуку шляхів «єдиного богослужіння».

Церковний поділ і криза сучасних церков залишаються незаперечним фактом. Поряд з іншими явищами релігійного життя вони пов'язані, насамперед, із кризою традиційних церков. Богословське вчення про загальні проблеми єдиної церкви є однією з спроб подолати цю кризову ситуацію. Саме тому проблеми **загальної екклезіології** посідають значне місце в єкуменічних дискусіях. Її учасники намагаються уніфікувати численні тлумачення сутності і завдань всезагальної (католическої) церкви. Проте до цього часу не вдалося опрацювати визнаного всіма єдиного поняття церкви. По-різному сутність церкви витлумачується, наприклад, протестантським і православними теологами. Для створення теологічної основи єдиної церкви, обґрунтування єдиного підходу до оцінки становища церкви в суспільстві, а також для вирішення міжконфесійних проблем єкуменістами необхідно подолати розбіжності в питаннях, що стосуються характеру церкви, її діяльності і таких властивостей, як єдність, святість, католическість і апостолическість. Відмінна інтерпретація цих понять розділяє до цього часу більшість християнських течій.

В останні роки єкуменісти почали пропагувати концепцію так званої **«антропоцентричної» єдності, яка пов'язує єдність церкви з єдністю людства.** В ідеалі, по суті, подається утопічна всесвітня спільнота, єдиним поєднуючим компонентом якої постають релігійно-етнічні відносини. Нова модель релігійно-соціального способу життя (за термінологією єкуменістів «новий стиль») орієнтується на ідеал.

Розвиток єкуменічного руху являє собою складний, суперечливий процес. Вступ кожного нового члена церкви до нього привносить певні структурно-функціональні зміни. Різні погляди на природу в сучасному світі не дають змогу єкуменістам виробити єдину концепцію чи «модель» об'єднання церков, серед яких фігурують чотири «моделі союзу» - форма «міжконфесійного руху», «федерація церков», «повне взаємне визнання», і «органічний союз». Проте міжконфесійне суголосся ускладнюють давні суперечності богословського вчення про церкву.

Ті ж самі причини не дають змогу єкуменістам вирішити і богословську проблему співвідношення традицій, «передання» і «писання». Всі християнські в тій чи іншій мірі визнають факт свого зв'язку з «Переданням». Спірним є питання, наскільки важливим цей факт, те, чи форма отримання й передачі віри має істотне значення для релігійного проголошення, а чи можливо вона не суттєва, а навіть шкідлива для нього. Відповіді на ці питання різні, що й загострює міжконфесійну дискусію.

Для православної церкви питання «Передання» має велике значення. «Передання» ототожнюється із самою історією православної церкви. Такого значення надає «Переданню» і католицька Церква. Діячі Реформації піддали «передавання» нищій критиці або ж приймали його з істотними застереженнями. Протестантські церкви ідентифікують «Передання» з людським нововведенням в релігійне життя. Намагаючись подолати стан міжцерковних незгод, представники всіх конфесій прагнуть віднайти критерій специфічних відмінностей між «Переданням» і традиціями, з якими воно пов'язане, одна не зливаючись з ним. Основне міжконфесійне розмежування виявляється при спробах сумістити за сучасних умов релігійну віру і науку. Пошуки такого суміщення або примирення привели теологів-єкуменістів до обговорення питання про значення і роль Біблії. При цьому особлива увага надається «герменевтичній» інтерпретації тексту. На єкуменічне біблієзнавство великий вплив має історична критика, яка багато зробила для встановлення реальних обставин появи і письмової фіксації біблійних текстів. З її результатами богослови змушені рахуватися. Єкуменісти визнають, що Біблія може певною мірою вивчатися та інтерпретуватися як зібрання «людських документів, які відображають історичну ситуацію і пов'язані з іншими документами минулих епох. У зв'язку з таким підходом до Біблії вживають різні прийоми її тлумачення: 1) розмежування Божественного і людського в Святому письмі; 2) алегоричний; 3) прогресивного відкриття; 4) деміфіологізації.

Єкуменісти визнають «історичну віддаленість» біблійних текстів від сучасного читача, а тому намагаються пристосувати їх до рівня сучасного мислення. Традиційні проблеми герменевтики (витлумачення біблійного тексту) поєднуються з певними ідеями філософської герменевтики (значення біблійних текстів пов'язується з інтерпретацією більш широкої змістової ситуації з «переживанням» у релігійному досвіді і таке інше). Богословське розуміння «інтерпретації» і «події» свідчить саме про такий підхід. Біблія розглядається теологами-єкуменістами як описання історичних «подій», в яких проявляється Божественне об'єднання. Біблійні «події» слугують предметом інтерпретації сучасних екзегетів. При цьому «події» постають перед сучасним читачем все в дещо реконструктивному інтерпретаторами вигляді. Тим самим авторитет Біблії виводиться не з реальних «подій», а з їх інтерпретації, що застосовує вище названі прийоми - розмежування божественного і людського в Біблії, алегоричності, прогресивного відкриття, деміфіологізації. Проте єкуменісти виявляються безсилими сформулювати принципи єдиного християнського розуміння біблійних текстів. Обрядовість є обов'язковим елементом релігії. Однак різноманітні форми обрядовості поділяють віруючих різних напрямів. Перед єкуменістами повстало складне завдання: віднайти зв'язок між різними типами конфесійної обрядовості, щоб завдяки цьому встановити певну спільність у структурі богослужіння. Йдеться, насамперед, про

відповідність релігійних обрядів змістові сучасного життя людей. З цього приводу у підході різних теологічних шкіл (європейської, східноазіатської, північноамериканської) виявилися **суттєві розбіжності**.

Середньовічні традиції християнства до цього часу значною мірою визначають характер мислення церковних ієрархів європейських країн. Перед екуменістами постала проблема, як поєднувати архаїчні форми церковного богослужіння із способом життя сучасної людини. В американській богослужбовій практиці архаїчні риси виявляються значно меншою мірою, оскільки основна увага в ній приділяється саме проповідницькому елементу богослужіння. В західному християнстві літургією практично називають будь-який акт богослужіння. Проте багато теологів-єкуменістів сприймають інтерпретацію літургії, близької до православної і англіканської практики, як акт богослужіння зібраного разом Божого народу, в якому таїнство євхаристії є центральним і також включає читання Святого письма, проповідь, молитви, сповідання віри і віддання хвали Богові.

Останнім часом екуменісти основну увагу приділяють питанню **ставлення різних християнських церков до таїнств** (євхаристії, хрещення, священства та ін.). Оскільки існують різні підходи до них, то екуменісти намагаються опрацювати загальнометодологічну модель пошуку єдиного богослужіння. Основними критеріями при цьому є: пристосування богослужіння до сучасної культури, до мислення і сприйняття сучасної людини. Теологи насамперед, підкреслюють значимість обрядовості у підтриманні емоційного фактору людського життя, але дедалі більше піддається впливу секуляризації. Проте єдиного вчення про релігійні обряди, які б об'єднували всі християнські конфесії, екуменістам до цього часу напрацювати не вдалося. Не вдалося їм також створити загальнохристиянську систему практичного богослужіння. Цей напрям сучасної екуменіки виявився найбільш складним і суперечливим. Головна причина неузгодженості полягає в тому, що процесові перешкоджає надто суперечлива сучасна дійсність.

Поняття **«громадянська релігія»** ввійшло в широкий науковий і політичний обіг завдяки працям американського соціолога Р. Беллаха, який, будучи радником президента Дж. Кеннеді, став утверджувати у США ідею такої релігії якраз в період її занепаду, пов'язаного з двома поразками - у боротьбі з бідністю і в війні у В'єтнамі. Проте громадянська релігія тією чи іншою формою (може так не називаючись) поставила супутником всієї історії США. Так, згідно Біллю про права - першим десяти поправкам до Конституції США, прийнятим в 1791 році, «конгрес не повинен видавати закони про введення будь-якої релігії або ж заборону вільно сповідати будь-яку релігію». Ще в 1779 р. американський президент Т. Джефферсон розробив Віргінський акт, який встановлював в країні **свободу релігії**.

Відтак, в США релігія, незалежно від її конфесійних визначеностей, завжди була невід'ємною складовою частиною життя. Американці

поставали як «нація з церквою у душі». Але ще до прийняття Декларації незалежності (1776 р.), яка утверджувала «божественні підвалини» прав людини і суспільного устрою, в США поширювалися погляди про богообраність отців-пілігримів, які висадилися в 1620 р. в Плімути (штат Массачусетс). Богообраність Америки опісля засвідчують послідовники Церкви Ісуса Христа Святих останніх днів. Їх «Книга Мормона» розповідає про те, що ще в 600 р. до Різдва Христового одна іудейська сім'я з повеління Бога залишила Єрусалім і переселилася до Америки. Після свого воскресіння Ісус Христос з'явився їх нащадкам. Власне на основі цього і був сформульований засновником Церкви Дж. Смітом 10-й принцип її Символу віри: «Ми віримо в буквально збирання Ізраїлю і у встановлення десяти колін; в те, що Сіон (Новий Єрусалім) буде заснований на Американському континенті, що Христос буде особисто царювати на Землі і що Земля оновиться й одержить свою райську славу». Відзначимо водночас, що деякі принципи громадянської релігії працювали на французьку революцію кінця XVIII ст. Ідея суверенності народу, а не монарха, утвердження природних прав людини підірвали тезу про боговстановленість самодержавного абсолютизму. На відміну від США, тут ідеологія громадянської релігії мала антиклерикальний характер. Саме відданість Вітчизні, як вищій святині, а не католицькій церкві, яка була і в інших країнах, які воювали в 1792-1797 рр. проти революційної Франції, служила моральною опорою борцям за демократичні перебудови.

Характерним є те, що й саме **поняття «громадянська» релігія** вперше ввів у вжиток французький мислитель Ж.-Ж. Руссо (1712-1778) з метою обґрунтування можливості лояльного ставлення прихильників різних віросповідань і навіть невіруючих до громадянських добродійностей і держави. Згідно з вченням Ж.-Ж. Руссо, «для Держави надто важливо щоб кожний громадянин мав релігію, яка спонукала б його любити обов'язки; проте догмати цієї релігії цікавлять державу та її членів лише постільки, оскільки, ці догмати відносяться до моралі і обов'язків, як і той, хто її сповідує, зобов'язаний виконувати щодо інших. Без них неможливо буди не добрим громадянином, ні вірним підданим». Оскільки сповідання цієї віри повністю громадянські, то догмати її встановлює суверен. Вони мають бути простими, не чисельними, чіткими, будь-яких роз'яснень. Серед позитивних догматів громадянської релігії Ж.-Ж. Руссо виділяє такі: визнання існування всемогутнього Бога, потойбічне життя, щастя праведних, покарання злих, святість суспільного договору і законів, а серед негативних - лише нетерпимість.

Ідеї, аналогічні громадянській релігії, відстоював в Україні М. Драгоманов. Його **громадянська Церква** постала своєрідним еталоном на той час всенародної релігії для України. Вона виглядала найпоступливішою із всіх релігійних об'єднань. А це тому, що мислитель вважав громаду основою людського життя. М. Драгоманов був впевнений, що на шляху **громадянської церкви** не стане ні

православ'я, ні католицизм, ні унінство, а протестантизм навіть допоможе цьому. Бо ж «нерозумним ділом» є нав'язування людині тієї віри, до якої вона не має поваги.

Бог громадянської релігії не зводиться до християнської Трійці, але він абстрагований від традиційних релігій. Відтак Бог громадянської релігії позаконфесійний, але віра в нього є неодмінним атрибутом як президента, так і кожного громадянина країни. Цей Бог активно впливає на історичні процеси, особливо покровительствує порядку, моралі і права.

Таким чином, громадянська релігія не конкурує з трансцендентними релігіями, а своєрідно вибудовується над ними, закликаючи всіх віруючих (і навіть невіруючих) поклонитися Всевишньому. Кожна людина водночас має право по-своєму, конфесійно виявляти це поклоніння.

Бог громадянської релігії є творцем, який опісля не втручається в повсякденне життя. Кожний, хто його приймає, відтак постає у ролі його своєрідного замовника. Керуючись благістю цього Бога, розглядаючи його як свого помічника, він сам може бути творцем власної долі.

Характерною ознакою громадянської релігії є апеляція до божественного проведення і покровительства, яке нібито може виявлятися на індивідуальному, державному і наддержавному рівнях. В громадянській релігії своєрідно переплітаються національна політична культура і традиції релігій, які існують в країні. В ній має місце обожнення національних цінностей, видатних національних діячів, національної історії на національних ідеалів. **Громадянська релігія** визначає священним авторитет держави, її лідера, основних державних документів. Бог цієї релігії постає скоріше в ролі якогось гаранту суспільного порядку, закону і права.

Як бачимо, ідеї громадянської релігії можуть відігравати не лише позитивну роль засобу консолідації народу полінаціональної чи поліконфесійної країни, а й постати в ролі засобу формування національного егоїзму, відчуття своєї зверхності, а звідси - й права нав'язувати гегемоністські устримлення, шовіністичну політику. Таким чином, націоналістичне спотворення смислу громадянської релігії може слугувати підставою для неадекватного вираження притаманного їй демократичного орієнтування назовні діяльності країни, її побудування.

Висновки

Отже, в історії кожної релігії мали місце кризові явища найрізноманітніших масштабів. Проте в минулому вони були переважно локального характеру і зумовлювалися причинами, специфічними для кожного різновиду релігії (родоплем'яні релігії, етнічні релігії, національно-державні релігії, світові релігії) та виявлялися по-різному, породжуючи зовсім не однакові наслідки. Особливістю сучасного етапу суспільного розвитку є те, що тенденції і вияви кризи релігії пов'язані насамперед з глобальними явищами світу.

Громадянська релігія не відмінює віровчення і культову практику сакральних релігійних течій, а певною мірою надбудовується над ними. Її функціональність - демократична чи тоталітарна - залежить від того, як прагнуть користуватися нею. Така релігія може слугувати національному відродженню, процесу державотворення країни, яка, одержавши незалежність, прагне невілювати наявні серед її громадян значні етнічні і релігійні відмінності. В той же час вона може слугувати засобом експансії, обґрунтування взагалі неістотності ознак чи конфесійних визначеностей. **Громадянська релігія** в першому варіанті її функціональності повністю корелюється с основами того громадянського суспільства, яке утверджується в демократичній Україні. Вона відверне прагнення деяких церков на статус державних чи єдинонаціональних, зніме суперництво між ними, прагнення до прозелітизму, відокремить не лише церкву від держави, а й державу від церкви. Певною мірою процес її формування вже йде. Новообраний президент дає клятву вірності своїй країні і народу на Конституції України і Пересопницькій Євангелії. Входить в життя свято національного прапора, формується система національних свят, пов'язаних з історією і культурою України. Лише шовіністично настроєні особистості з міркуванням соціалістичної доби або конфесійною зашореністю можуть вбачати в цьому вияв національного егоїзму. **Історична релігія** має сприяти утвердженню відповідальної і дисциплінованої особи. Пристосовуючись до нового співвідношення між релігійним і світським у сучасному суспільстві, вона має знайти сили для того, щоб здобути свою власну роль як приватної добровільної асоціації і визнати, що це не суперечить її ролі як носія вищих цінностей культури.

Перспективи подальших досліджень

- аналіз екуменістичного руху в умовах глобалізації.

Джерела

1. Академічне релігієзнавство. Підручник. За наук. ред. проф. А. Колодного. - К.: Світ Знань, 2000 - 862 с.
2. Буйон А. Третье тысячелетие - Закоксск, 1989 -112 с.
3. Задорожнюк И. Е. Гражданская религия в США// Религии мира. вшегодник. - 1986. - м.: Мысль, 1987 - 140 с.
4. Иоан Павел II. Единство и многообразие - м.:Наука, 1993 - 68 с.
5. Історія релігії в Україні (за ред. А. Колодного і П. Яроцького). - К. Світ Знань, 1999 - 210 с.
6. Християнство: конкекст світової історії та культури. - К.: Світ Знань, 2000, - 106 с.
7. Християнство і проблеми сучасності. - К.: Думка, 2000. - 82 с.

Стаття надійшла 25.11.09 р.